

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında Kullanılan Zarf-Fiil Eklerinden Örnekler

Muharrem ÖZDEN*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 12 Temmuz 2021 / 12 July 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 08 Ağustos 2021 / 08 August 2021

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Genel olarak ağızlar, konuşma dilinin bölgelere göre ses ve şekil bakımından farklılıklar göstermesi sonucunda ortaya çıkmış olan ve tarihi yazı dilleri ve lehçelerden izler taşıyan kolları olarak tanımlanabilir. Bu nedenle bir dilin eksiksiz olarak anlaşılması ancak ağızların doğru anlaşılmasıyla doğru orantılıdır. Günümüzde ağız çalışmaları yeni verilerin toplanması ve hâlihazırda toplanmış olan materyalin değerlendirilmesiyle sürdürülmektedir. Anadolu ağızlarında zarf-fiillerle ilgili olarak birçok bölgesel çalışma

* **Doç. Dr.,** Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği
Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne / İSTANBUL.
muharremozden@trakya.edu.tr, Orcid.org/0000-0001-8307-706X
DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_y07i2005

yapılmış ve ortaya çıkan malzeme tasnif edilmeye çalışılmıştır. Yapılan derleme çalışmalarından ortaya çıkan zarf-fiil yapıları, bazen ölçünlü dille paralellik gösterirken bazen de ölçünlü dilden farklı kullanımlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma Batı Trakya (Yunanistan Trakya'sı) Gümülcine Ağızlarında kullanılan zarf-fiil çeşitliliğini ortaya koymak amacıyla yapılmış olup bu çeşitlilikten hareketle bölgenin zengin söz varlığı hakkında fikir vermek temel düşüncemizdir.

Anahtar Kelimeler: *Gümülcine, zarf-fiil, Batı Trakya, söz varlığı.*

Examples of Adverb-Verb Supplements Used in Western Thracian Komotini Dialects

Abstract: In general, dialects can be defined as the branches of the spoken language that have emerged as a result of regional differences in sound and shape and that carry traces of historical written languages and dialects. For this reason, a complete understanding of a language is directly proportional to the correct understanding of dialects. Today, dialect studies are carried out by collecting new data and evaluating the material already collected. Many regional studies have been

carried out regarding adverbs in Anatolian dialects and the resulting material has been tried to be classified. The adverb-verb structures that emerged from the compilation studies sometimes show parallelism with the standard language, and sometimes appear in different uses from the standard language. This study was carried out in order to reveal the adverb-verb diversity used in the Komotini Dialects of Western Thrace (Greece Thrace), and our main idea is to give an idea about the rich vocabulary of the region based on this diversity.

Keywords: *Komotini, adverb-verb, Western Thrace, vocabulary.*

Giriş

Zarf-fiiller; gerundif, şahıssız kip, ulak, bağ-fiil (bağ-eylem), ulaç, ulaç-fiil, gerundium isimleriyle anılmaktadır. Zarf-fiiller fiillerin zarf biçimi olduğundan bu çalışmada zarf-fiil ismi tercih edilmiştir. Çekimsiz fiiller arasında Türkçe açısından en önemli yere sahip olan zarf-fiillerdir; çünkü zarf-fiiller Türkçeye büyük bir sadelik kazandırır, cümleleri birbirine bağlayıp ifadelerin daha kısa, daha anlaşılır biçimde aktarılmasını sağlar. Zarf-fiiller hemen her dil bilgisi kitabında tanımlanmış ve incelenmiştir. Bu tanımlara kısaca göz atmak faydalı olacaktır: (Kurt, 2006) Türk Dil Kurumu çevrimiçi sözlüğünde zarf-fiil kavramı; “İsim, dil bilgisi, zarf olarak

kullanılan fiil soyundan kelime, ulaç, durum ulacı, bağ-fiil, sıra sıygası” olarak tanımlanmaktadır. (www.tdk.gov.tr). Zarf-fiiller genel olarak birtakım eklerin belirli bir fiil tabanına getirilmesiyle oluşturulan ve bunun sonucunda yükleme bağlanarak belirteç görevi üstlenen birimler olarak adlandırılabilir (Ergin 2004, Banguoğlu 1995, Deniz Yılmaz 2009 vb.). Türkiye Türkçesi gramer araştırmalarında genel olarak yer alan adlandırmalar ve açıklamalar şöyledir: Ergin, gerundium olarak adlandırdığı bu yapıları zaman ya da şahıs ekleriyle çekime girmeyen ve fiilin zarf şekli olarak hareket bildiren ifadeler şeklinde tanımlar (2004: 338). Korkmaz, zarf-fiilleri ek düzeyinde ele alarak bunların fiilden ad türeten eklerle meydana geldiğini ve bazı nesne/kavramları Ergin’in yaklaşımına benzer bir biçimde harekete dayalı karşılama yolu olarak değerlendirmektedir (2009: 67). Gencan, zarf-fiil yerine ulaç veya bağ-eylem adlandırmasını tercih eder ve ulaçları, tümcecikleri birbirine bağlayan eylemsiler olarak tanımlar. Bir bakıma ilgi adılı ya da bağlaç gibi görev yaptıklarını söyleyerek özel eklerle türeyenler ve ilgeçle ya da ad eylemle birleşerek ulaç görevi üstlenenler olarak iki grupta inceler (1983:390). Banguoğlu, eylemin zarfı olarak çalışan bu yapıları biçimsel olarak isim-fiillere, işleyişte ise yine belirteç ya da bağlaçlara benzetir (1995: 427-440). Türkiye Türkçesi dil bilgisinin temel kaynakları arasında kabul edilen

yukarıdaki çalışmalarda benzer tanımlamalar yapıldığı ve zarf-fiil kavramı için ulaş, gerundium, bağ-eylem / bağ-fiil gibi farklı adlandırılmaların kullanıldığını görmekteyiz. Fakat bu tanımlamalar zarf-fiil gruplarını / zarf-fiille kurulan öbek yapıları sözdizimsel olarak açıklamamaktadır. Sadece belirli ekler yardımıyla zarf görevi üstlenen fiil tabanını ve cümledeki görevini tanımlamaya yöneliktir (Çelik, 2019). Batı Trakya, 1913'te kurulan Batı Trakya Hükümet-i Müstakilleri sınırları esas alındığında bir kısmı Yunanistan'ın diğer bir kısmı da Bulgaristan'ın sınırları içinde bulunan ve 1923 Lozan Antlaşmasıyla sınırları çizilen bugün tamamen Yunanistan'ın idaresinde olan bölgedir. Sözü geçen bu bölge doğudan Meriç nehriyle Türkiye'den, batıdan Mesta Karasu nehriyle Makedonya'dan, Kuzeyde Rodop dağlarıyla Bulgaristan'dan ayrılmış olup, güneyden de Ege denizi ile çevrilidir. Bölge İskeçe, Gümülcine ve Meriç vilayetlerinden oluşmaktadır. 2012 yılında başladığımız ve 2016 yılında sonuçlandırdığımız Batı Trakya-Gümülcine ağızıyla ilgili saha çalışması (Özden, 2016) Trakya ağızının batı bölümüyle ilgili önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu incelemede temel olarak bu kaynaktan hareketle tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Bölge üzerinde yapılan en kapsamlı çalışma olan bu saha araştırması sonucunda bölgenin genel olarak ağız özellikleri tespit edilmiştir. Hem bölgede kullanılan ağızların ses ve şekil bilgisi

özellikleri hem de söz varlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmamızda bölgeden yaptığımız derlemelerden hareketle zarf-fiil yapıları üzerinde durulmuştur. Birçok özellik bakımından Anadolu ağızlarıyla ortak özellikler taşıyan Batı Trakya Gümülcine ağızları, zarf-fiiller konusunda da birçok ortak noktada birleşmektedir. Anadolu ağızlarında gördüğümüz zarf-fiil kullanımlarının dışında bölgeye has zarf-fiil kullanımları da bulunmakta ve bu durum da çalışmamızın önemini göstermektedir.

Gümülcine ağızlarında kullanılan zarf fiiller

(Gerindiumlar)

Batı Trakya Gümülcine Ağızlarında kullanılan zarf-fiil çeşitleri Anadolu ağızlarıyla çok büyük oranda benzerlikler gösterirken bazı varyantlarda ayrışmalar dikkati çekmektedir. Bölge ağızı, Doğu Trakya ağızının tipik kullanım özellikleri bakımından zarf-fiil çeşitliliğinde de önemli ölçüde örtüşmektedir. Bölge ağızlarında tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri şu şekildedir; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA / -IncAsI$; $-DlkÇA / -dlkÇAsI$; $-(y)ARAK / -(y)ALAK / -(y)ArAktAn / -(y)ALAktAn$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn / -kA / -kAnA$; $-kA(y)dIn$; $-kAsInA$; $-DI(n)An$.

1. – (y)A Zarf-fiili

(fiil+yardımcı fiil) kalıbıyla kurulan birleşik fiillerde, asıl fiil, yardımcı fiile ünlü zarf-fiil ekleriyle bağlanmaktadır. Asıl manasını kaybetmiş olan yardımcı fiil, birinci unsurun gösterdiği hareketin tarzını ifade etmektedir. Batı Trakya Gümölcine ağızlarında, Anadolu ağızlarında yoğun olarak görülen bu kullanım aynı yoğunlukla karşımıza çıkmaktadır: *göktilen kim çok hurabilirse gökti oynardı.* (BTGAİ-65/35); *undan sora soruduğ kimin altına konduyunu, baķam annayabilecektē mi?* (BTGAİ-1/10); *kesiz çörba yapiz, yürt hēr şey olabilir.* (BTGAİ-2/8); *kim başarabilirse yapmā unda vardı.* (BTGAİ-34/126); *unu ēlde de yapabilişin ama makinede tā salam olūy.* (BTGAİ-36/56); *tarlalarımız da çok yamāçdı. né tıraķtel girebilirdi né bi şey.* (BTGAİ-64/15); *südü yetmeyene südüñ vārsa gidip emzirebilirdin.* (BTGAİ-72/193); *çöci biraķıp ğıra da gidebilirdik, hēr yere gidebilirdik. kırķ olmadınan bi yere gitmezdik.* (BTGAİ-108/68)

Bu zarf-fiil ekleri, aynı zamanda birleşik fiil kullanımının dışında ikileme biçimiyle zarf-fiil yapmaktadırlar. Bölge ağızında da bu kullanım yoğunluk göstermektedir:

ğünneri saya saya... (BTGAİ-90/84); *unda sora ālaya sızlaya sabōldu ķālķtıķ ama undan soraşte...* (BTGAİ-30/176); *büle ķoşa ķoşa yürüsün, iki kızan da tutTuķ...* (BTGAİ-59/60); *tepe tepe gömerek...* (BTGAİ-63/45)

2. -(y)I Zarf-fiili

Anadolu ağızlarında (*fiil+yardımcı fiil*) kalıbıyla kurulan birleşik fiillerde, asıl fiil ile yardımcı fiili bağlama görevi bulunan bu zarf-fiil eki bölge ağızlarında da bu görevde kullanılmaktadır:

*öküzün emen aldı birini, bizim öküz **yativādi** yere. (BTGAİ-30/121); içine **alivāmiş** onun **qārına** patlamış herālda. (BTGAİ-30/127); benim emen boyum **sivrelivādi** uzun oldūyma. (BTGAİ-96/102); e **qārdaş** bunnar amcamna bubam, e aqam da **dönivērdište**. (BTGAİ-33/66)*

3. -(y)Inca Zarf-fiili

-(y)Inca, Eski Türkçeden günümüze dek bütün dönemlerde kullanılan işlek zarf-fiil eklerinden biridir. Eski Türkçe döneminde -*GInça* biçiminde görülen bu ek, birden fazla ekin bir araya gelmesiyle oluşmuş eklerden biridir. -(y)Inca zarf-fiil eki, Gümülcine ağızlarında alamorflarıyla birlikte Çağdaş Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yaygın bir biçimde kullanılır: *boazımıs **arıynca** çay içerdik. (BTGAİ-51/127); göbek **kaçınca** eveli ani şe yapardılar... (BTGAİ-51/129); çocūn dişleri **çıkınca** buyday kaynatılārdı. (BTGAİ-70/3); üle yāmur **yayınca** ıslancaq işTe bahtı kapanırmış kızın. (BTGAİ-109/11); hem **gelince** pay veris hem anene pay veris. iki hāne sayılıy. (BTGAİ-9/46); sūt **pişirince** ekme da pişirim. (BTGAİ-11/5); meselā **evlendirince**, eve **qoyınca** meselā unu sıkıntı çekiy.*

(BTGAİ-22/16); üle ama aşā **gidince** şāptı. gūsüm alam rāmetli çenekidi. (BTGAİ-33/26); o ğadar taş **olunca** hic ārmadı, baĝ bunu i bilim. (BTGAİ-55/86); undan so **ķavrulunca** kırmızı būber kıyışın içine... (BTGAİ-57/41); u belediye doĝtura **görüncē** bacāmı...(BTGAİ-64/49); çocuk **yörüyüncē** de ekmek yapıllar, bütūn māleye üleşirler. (BTGAİ-70/5)

-(y)Inca eki, bölge ağızlarında aslı şeklinin yanında -IncaI biçiminde genişlemiş biçimiyle de tespit edilmiştir. Karahan, bu yapının -inca-s / -ince-s şekline -ı / -i ekinin gelmesi neticesinde ortaya çıktığını belirtir (Karahan, 1996: 2010).

-IncaI

gelincesi cāmiden çıkarı eski urbalānı giyer. (BTGAİ-73/90)

4. -DıkÇA Zarf-fiili

-dıkça / -dukça (-dık/-duk + ça): -dık/-duk görülen geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile -ça ekvatif ekinin birleşmesinden oluşur ve “-dıĝı sürece” ve süreklilik anlamında kullanılır. Batı Türkçesinde kullanılan bu birleşik zarf-fiil, Türkiye Türkçesinde çok sayıda örneğe sahiptir: *aldıkça*, *verdikçe*, *okumadıkça* gibi. (Korkmaz, 2007: 1023). Bölge ağızlarında bu ekin aynı fonksiyonuyla ve işlek olarak kullanıldığı görülmektedir:

top kaçtıķķa biz de cāmileri yuvmā baķārdıķ. (BTGAİ-50/36);
ūlek u bēgir gezdikçe ārķasındaķı düven ezī unnarı. (BTGAİ-

36/32); **furduğça dönērdik, üle oynnar yapārdık.** (BTGAİ-27/96); **el öpTükçe ēr kişi bana beş on dirāmi para verdiler.** (BTGAİ-73/90)

Bölge ağızlarında aslî şeklinin yanında *-dikÇAsI* biçiminde genişlemiş biçimiyle de tespit edilmiştir. Bu yapının *-dikça-s / -dikçe-s* şekline *-ı / -i* ekinin gelmesi neticesinde ortaya çıktığı muhtemeldir.

-dikÇAsI

hep ördüm büüdükçesi. (BTGAİ-96/57); *undan sora ekmek katılcağ sen yürduğçası.* (BTGAİ-69/60)

5. -(y)ARAK Zarf-fiili

Birden fazla biçimbirimin birleşmesinden oluştuğu hususunda şüphe olmayan *-(y)ARAK* ekinin kökeni hakkında Türkologlar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre; *-A* İstek kipi ile *+rAk* karşılaştırma eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu görüşe göre istek kipinin üstüne gelen *+rAk* karşılaştırma ekinin yan yana kullanılıp zaman içinde tek bir ek haline gelmiş olmalıdır. *-(y)ARAK* ekinden ilk bahseden Meninski bu görüşü benimser. (Meninski, 1680, s. 81). İkinci bir görüş *-(y)U / -(y)A* zarf- fiili eki ile *+rAK* karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Genel kabul gören bu görüşü benimseyen Türkolog oldukça fazladır. Üçüncü bir görüşe göre ise *-Ur / -Ar* geniş zaman eki ile *+ok* güçlendirme enklitiğinin / edatının birleşmesinden

oluşturmuştur. Korkmaz -(y)ARAK eki üzerine yazdığı makalede, ekin geniş zaman sıfat-fiili üzerine gelen ok kuvvetlendirme edatının birleşmesinden oluştuğunu düşünür (Korkmaz, 1966: 332). Bölge ağzında bu zarf-fiil ekinin kullanımı şu şekildedir: *tüm olarak sōna otunu filan ayıklım. (BTGAİ-86/25); şerkette çalışıyız geçici olarak. (BTGAİ-92/30); seni ben kendime karşı olarak istim demiş. (BTGAİ-106/25); ben sana küserek dērmij. (BTGAİ-63/42); tır tir titreyerek ācın kıūmacında gene uyumağ zorunda kalmış. (BTGAİ-89/75)*

Bölge ağzında bu zarf fiilin -(y)ALAK, -(y)ArAktAn, -(y)ALAktAn şekilleri de işlek olarak kullanılmaktadır:

-(y)ALAK

tegbir getirelek allākber allākber dēyelektan çuğura getiri. (BTGAİ-102/26); bayatlıdan yöriyelek bölük bölük geliller (BTGAİ-104/61); evlerin kapısını yöriyelek kürekle arıttırdık (BTGAİ-16/48); kıcıralara sarıdı ipleri büle kıcıralara dönelek. (BTGAİ-39/77); undan sora analāna süleyelek gelillērdi (BTGAİ-63/87); sürünelek bi de bakım u da çıkı içērden divane. (BTGAİ-49/34); türkü çuralak gene kız evine gelilērdi. (BTGAİ-77/60); iki tāne üş tāne çöçük, eline verisin çörek. koşalak geliller. (BTGAİ-82/10); kızıssın deyē kırmızı büber kıyarı, yalayalak kızıssın deyē. (BTGAİ-84/76); göbekleme dız, göbek atalak oynnar var. (BTGAİ-72/163)

-(y)ArAktAn

*bu sağatlandısa **deyerekten** evde ğorkĳ. (30/137)*

-(y)ALAktAn

*teğbir getirelek allākber allākber **déyelekten** ğuğura getiri. (BTGAİ-102/26); bacağları **titreyelekten**... (BTGAİ-30/26); **bāralağtan** ah benim başıma getircen, sen nērdesin dēy (BTGAİ-30/140); üle oynārdılar, türkü **ğāralağtan**. (BTGAİ-60/138)*

6. -(I)p Zarf-fiili

Zarf-fiiller, Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerinde asli görevlerinin yanında farklı bir takım fonksiyonlara da sahiptirler. *-(I)p* zarf-fiil eki, bulunduğu cümlede yüklemiyle kullanımına göre, aşığdaki şekilde sınıflandırılabilir: *-(I)p* 'lı zarf-fiil, cümlede zarf görevindedirler. Bütün Tarihi ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki ekler için geçerli olan bu tür kullanımda, hem zarf-fiil eki almış fiil, hem de esas fiil, asıl anlamını muhafaza eder. Buna ilaveten esas fiil şeklinde olan *-(I)p* 'lı zarf-fiil, kendisindeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiille özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşır. Bu durumda *-(I)p* 'lı zarf-fiil, asıl anlamını muhafaza ederken; yardımcı fiil (tasvir fiili) asıl anlamını kaybederek, yeterlik, süreklilik, tezlik vb. ifade eder.

(Coşkun). Bölge ağzında bu zarf-fiil ekinin kullanımı şu şekildedir:

yuvālaḡ oldu mu eleyip qoyusun. (BTGAİ-73/26); yoḠ başḠa pinip gelmē ayvannan gittik geldik ep (BTGAİ-74/36); aḡşamdan çıkarıp sabālin salī kendini. (BTGAİ-75/7); yapraḡlar bi küçük pārmaḡ şeklinde sarıp diziyim tencireye unnarı. (BTGAİ-75/12); aşçıcık içine qarabüber atıp undan sorā suyunu qoyyum. (BTGAİ-75/17) hiç başarıp becerip zatı kız alışıḡ dil üle, yıkanamamış.(BTGAİ-2/34); gene iplen quyuya salārdıḡ bālayıp naylonnan... (BTGAİ-2/72); ālay türküsü çaurıp, dolanıp dolanıp kızlar ālay oynardı. (BTGAİ-2/79); yā qurutturup sōna çay yapārdıḡ yā üle. (BTGAİ-2/93); ḡāveleri esKiden tene alırdıḡ, qavurup deirmende üdüp içerdik. (BTGAİ-4/48); yanın içine keḡçe keḡçe döküp āltını üsTünū ḡızatTırıp üle yemek yapārdıḡ. (BTGAİ-27/81); qazannarı delikli, hāydi baḡam süzülüp çıkarıysin. (BTGAİ-44/73); domatizi toplāris, dūrayıp bi teknede unu ḡünüttürüp sıkāris. (BTGAİ-46/6)

7. -mAdAn Zarf-fiili

Korkmaz'a göre, -madan, -meden yapısı zarf- fiil yapısı, olumsuz fiil kökü üzerine -d- yardımcı ünsüzü ve -ı, -i, -u, -ü zarf- fiil ekleri gelerek oluşmuş bir şekildir ve -matı, -meti, -matın, -metin, -mayu, -meyü, -mayın, -meyin gibi türler, içsesteki koruyucu -d- ünsüzünün geçirdiḡi -t-, -y- deḡişimler

sonucu oluşmuş bulunmalıdır. Bu ek iki fiili birbirine bağlar. Yükleme oluşturulan fiil meydana geldiğinde ekin eklendiği fiilin henüz olmadığı anlamını verir. (2 Korkmaz, Zeynep) -*ma* olumsuzluk eki ve -*dan* hal eki ile meydana gelmiştir. Bu olumsuzluk ekinden dolayı, yaptığı zarf- fiillerin anlamları olumsuzdur. -*madan/-meden* ekinin yapısı üzerinde sağlam bir sonuca ulaşabilmek için, ekin Türk dilinin başka alanlarındaki ve tarihi devirlerindeki aynı yapım temeline dayanan öteki türlerinde (varyant) göz önünde bulundurmak gerekir. (3 Korkmaz, Zeynep) Bu zarf-fiil ekinin bölge ağızlarındaki örnekleri şu şekildedir:

*bi dirāmilik darı **almadan** büüttük biz kızanlāmızı (BTGAİ-46/33); bālārdıķ āzını koyārdıķ. sabālen alırdıķ, gün **dūmadan** çaya giderdik. (BTGAİ-50/72); biri soķūy elini hiç **baķmadan** bülē çıkarı (BTGAİ-55/58); bu būrek hiç **ārmadan** çürıy gidıy. (BTGAİ-55/85); iç **haşlamadan** yayın içine yāda kavurısin unu. (BTGAİ-57/41); üle **tuzlamadan** çıkārmazdılar. demek pişik ōmasın, ķoķu ōlmasın kızanda, üle deye. (BTGAİ-59/50); gelin **ōmadan** kız dudaķlānı boyamazdı. (BTGAİ-60/179); anam bi apış **hurmadan** diyi işērdin diyi. (BTGAİ-68/36); bōbek **dōmadan** tā her şeyini hazıllārdıķ. (BTGAİ-4/21); haskere **gıtmeden** tā unun u gidēkene bi adam harman savurumuş yabālan. (BTGAİ-5/168); hēpsini eve teslim edıy, ama içere de **gırmeden** bırāmazdılar. (BTGAİ-9/104); u palta*

geri hurıya unnarā, **kesmeden** geliyeler. (BTGAİ-26/73);
yorganı **dikmeden** demiş şimdi demiş hērkes demiş işēcei olan
gitsin işemē demiş. (BTGAİ-29/134); biz burēy **gelmeden**
unnar da türküyede duramamışlar (BTGAİ-33/19)

8. -kAn Zarf-fiili

Geniş zaman ekinden sonra veya bazı isimlerden sonra kullanılan bu zarf-fiil eki, yazı dilinde ünlü uyumuna uymayan bir yapısı olduğu halde Batı Trakya Gümülcine ağızlarında -**kan** şeklinde de yoğun bir kullanıma sahiptir:

şimdi istērsen **olurkan** çık. (BTGAİ-39/14); ev ekmē dā yakına
ğadar firınımız **yaķārkan** bile hep yapārdıķ ekmek. (BTGAİ-
41/7); üle **yapākan** büle **yapākan** deviriz lambayı anā ğaz
dalıyı ortalī, sünū başķa şişe alız. (BTGAİ-42/54); sōra biz
ōrda türkū **çaurıkan** āşam olurdu. (BTGAİ-43/71); ōrda
ķarşılaşiler düüüş oliy, gelin kaçıyı ordan, **kaçārkan** gelini
üldüriyeler. (BTGAİ-43/83); yapārdıķ unu. yā **doķūrkan**
beyāzdan azcık yapīysun yapīysun sora gene ķaradan...
(BTGAİ-47/96); diş **çıķarıkan** bi pırāsacık veridik eline.
(BTGAİ-48/23); üle ķodum ama apış bi kıra **gidērken**
ķoyārdım pampērsicik. (BTGAİ-61/55); ayācıma tikencik batı
gürbeliklēde **ēşinirken** demiş. (BTGAİ-62/3); sōna **geliken** bi
de bi horoz görmüş unu. (BTGAİ-63/24); zate tütün ekimi
bitērken tā çapaya giderdik. (BTGAİ-73/31); yā üle **dikērken**
tā hōp kendileri aķārdı zatan, açılırdı āzları. (BTGAİ-85/18);

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

tā maqıftaķan üle ama gelmiş beni görme. (BTGAİ-43/38); hiç bi türkü aklıma gelmiy. yalnızķan gene çok geliy aklıma. (BTGAİ-43/72); yirm beş mart bir afta vāķan hērkezin sūlēcē mezmeyi verilērdi ellene. (BTGAİ-50/4); ifacıķķan severdim. (BTGAİ-52/28); bej dönüm yāzılıķan on dönüm attıķ hārmanā. (BTGAİ-58/47); buzdolabı yoķķan erkes birē koyuncuķ keser, kimisi kesmes. (BTGAİ-59/138); kızanken nası oynıycis? çelik öynārdıķ. (BTGAİ-62/156); ah kızanım gençken bayramnārda çıkarız, çöcüklēr gelir... (BTGAİ-65/17); küçükken başladıķ ē yirmi iki seneye ķadar ektim. (BTGAİ-71/34); evliken de yapārdım. ama şindi yapamım ārtıķ. (BTGAİ-96/38)

-kA

Ölçünlü dilde ek fiil (*i-<er-*) vasıtasıyla çekimli fiillere ve bazı isimlere eklenen ünlü uyumu dışında (*i*)-*ken* zarf-fiil eki, bazı lehçe ve ağızlarda *-n'siz (-ka/-ke)*, biçimiyle kullanılarak uyuma girmiştir. Başta Trakya ağızları olmak üzere bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında ekin kısa *-ka/-ke* şekillerine rastlanmaktadır. Düzenli olmamakla birlikte, hemen bütün Trakya ağızlarında zarf-fiil ekinin kısa *-ka/-ke* şekilleri kullanılmakta ve bölge ağızlarının belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır (Günşen, 2008). Bütün Trakya

ağızlarında yoğun olarak kullanılan **(i)-ken** zarf-fiil ekinin bu şekline Gümölcine ağızlarında da sıkça rastlanmaktadır:

bi kapıyı açāka tā kırbanı kaçırılmaz mıyız? (BTGAİ-60/104);

ālāka işan koķusunu ālmış kırtlar avū avū avū ulurlarmış.

(BTGAİ-106/43); sallārka ēy acı şey deye ille kızlar da süleyēn

sülü. (BTGAİ-62/56); beşlik dērke onnuķ fırlar. (BTGAİ-73/68)

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımını da oldukça yoğundur:

hamile hamileke yimeys her şeycik (BTGAİ-47/246); ben

çocuķke gidērdik onun keçilēni kırķārdıķ. (BTGAİ-57/3)

-kAnA

Türkiye Türkçesi ağızlarında **(i)-ken** zarf-fiil ekinin sonuna düz-geniş bir ünlü (+a/+e) eklenerek oluşturulan **-kana/-kene** şekilleri, kısa şekillere göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Genişletilmiş **-kana/-kene** biçim birimleri, kısa şekillerin görüldüğü bölgelerin yanı sıra diğer bazı ağızlarda da görölmektedir. Ünlü uyumuna giren bu özel şekiller, başta Trakya ağızları olmak üzere Anadolu ve Kıbrıs ağızlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölge ağzında bu kullanım oldukça işlek durumdadır:

ē kapıdan çıķārķana hem ayaklana su dökēler anasının

bebēn... (BTGAİ-61/28); undan sora unu görmüşler süngüler

tırıs tırıs tırıs geçerkene kıldırırında süürlermiş. (BTGAİ-

5/161); haskere gitmeden tā onun u gidēkene bi adam harman

*savurumuş yabālan. (BTGAİ-5/168); k̄ara kedi çıkarsa yolunun önüne **yörürkene** bi şey olcağ dersin. (BTGAİ-10/13); bi de gelip **alırkene** gelini bi türkü çariyeler güür güür, nası türkü çaridılar. (BTGAİ-18/23); şindj kızan dünyāy **gelirkene** yapārdılar unāşte. (BTGAİ-18/152)*

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

*ēsKiden adımnan, karışlan, kolunnan bu kadardır, metire **yoğkana**. (BTGAİ-10/108); çüjüm unu dūma bis çuğ **küçükkene** hiç hatırlamıym. (BTGAİ-18/138); yanağlar da boyıylar iyce **gelinkene** şāpiler. (BTGAİ-33/57)*

-kA(y)dIn

Trakya ağızlarında sadece Çerkovna ağzında kullanılan bu zarf-fiilin **-kadın/-kedin** şekli bölge ağzında **-kaydın/-kaydin/-keydin** şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım ekin ayrılma hali ekiyle genişletilmiş bir duruma evrildiğini göstermesi açısından önemli ve özgün bir kullanım olarak söylenebilir:

*ğibrızda hārp **olürkaydın** orā o zām k̄or̄kTuğ birās. (BTGAİ-108/251); duvan böbekler merağlı olūy işTe dişi **çıkār̄kaydın** işTe bulğur kaynattırılar. (BTGAİ-19/42); bi dē çoğ temiz istēy sā yāyı **yapār̄kaydın**. (BTGAİ-78/58); ha vallā ōrdan **çıkār̄kaydin** asan ağana dediler sensin tam hasker. (BTGAİ-84/15); giderdik oğula, gün **duvār̄kaydın**, aqşamnayın gün*

batarğan çıķardıķ okuldan. (BTGAİ-95/56); ğavaķtan inēkeydin ğıza demiş. sen üle ğapğara ōmuşun demiş. (BTGAİ-29/117); e haskere daullar tutulurdu, haskerler gidērkeydin. (BTGAİ-30/58); ķārşıya geķērkeydin bi nārķa patlamasın mı öküze. (BTGAİ-30/120); mantu giyērdik bayram yerine gidērkeydin. (BTGAİ-80/17); u ōrda bi su çekēkeydin, suvanını şeyini dūrayıp, sālçasını bi güzel ķavuruyus. (BTGAİ-80/34); bubam bize ekērkeydin bubam açardı misir ķarıķlānı. (BTGAİ-104/31); çiz serikedin u çiz sericilere bi sufra yemek azıllaniri. (BTGAİ-57/51); şe miriyē bekarlıkta gidērkedin tē şindi elli sekis sene orayā gittim. (BTGAİ-84/32)

Bölge ağızlarında bu ekin isimlerin üzerinde kullanımı da oldukça yoğundur:

bir afta vārķaydın buzdolabı muzdolabı yoktu. (BTGAİ-105/20); ekin yokķaydın el dirmeninde te büle ķayanın altında...(BTGAİ-32/54); sōra toplanırđıķ yémek yapārđıķ ķışķaydın. bi südüm vādı, çōķ güzel ķuru fasile pişiridi. (BTGAİ-78/71); ben bekārkeydin, dā evlenmezden önce hep tütün işiyle oraşırđıķ. (BTGAİ-95/19)

-kAsInA

Anadolu ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekinin -kasına/-kesine şekli, bölge ağızında bir köyde (Üntüren) karşımıza çıkmıştır:

*e gene hıdillez günü **gelirkesine**, iki üç gün **vārķasına**, kızlar hepsicē қапı қапı dolanılırdı. bulğur, tereyā, toplārdıķ. kimisi zıtin yā қoyārdı kimisi gündendi қoyārdı.(BTGAĀ-35/92)*

9. **-DI(n)An Zarf-fiili**

Doğru Trakya ağzında da kullanılan bu zarf-fiil yapısı **-ınca/-ince** zarf fiil ekinin işleviyle bölgede çok sık kullanılmaktadır. Zarf-fiil ekinin kurgusu hakkında **-dıķ/-duķ** yapılı sıfat-fiilin üzerine **ile+n** edatının getirilmesiyle (**-dığınan/-duğunan- -dığı ilen/ -duğı ilen**) oluştuğı tesbiti yapılabilir. Zarf-fiil ekinin bu kullanımını bölge ağızlarında oldukça işlektir:

*bi dā **aldınan** undan sora sārdılar mı tēy kışın yārsında açārdılar. (BTGAĀ-35/57); e kōzları yaķıp sobadā, e ucu **yandınan** қarārttırdı. (BTGAĀ-35/85); yōrümē **başladınan** işTe yapāller adım çörē. (BTGAĀ-37/65); yivķaları haremlere seridik çok. asçıķ **қurulandınan** toplārdıķ. (BTGAĀ-55/64); anız yataqlāna çok yāmırlar **yādınan**, anızları biçērdik. (BTGAĀ-63/110); atārdıķ ekmekleri, **қabārdınan** çıkarıdıķ. (BTGAĀ-72/155); sora günün dōlduğtan sonā duum yapmā **қaldınan** u ebe қarıyı çāriysin. (BTGAĀ-75/38); e zaman **geldinen** taşīrdıķ armana motuzalar gelirdi, düvērdiler. (BTGAĀ-85/10); cezā **vērdinen** öğretmen topal bacaķ tutārdı bizi...(BTGAĀ-85/62); işimiz **bitirdinen** yenden geri gitçiz.(BTGAĀ-89/61); kızanın **oldunan** işte iç kırķ gün gündüs nāpçan işin var...(BTGAĀ-107/69); unnar **қurudunan***

ufalardı... (BTGAİ-109/97); tus çok **kıydunan** bozulmı yā.
(BTGAİ-2/73); sōna **büydünen** gene tahā çuuluylar.
(BTGAİ-18/170); undan sora **dūdünen** alıysin savurgayı
savurūysun büle. (BTGAİ-34/5); undan sōra eve **dōndünen**
gelirdiK, yemēmizi yērdik.(BTGAİ-35/10); hālā iki alay
kārsılaştunan hiç iye çıkmıy...(BTGAİ-43/88); dişi **çıktunan**
buyday kıyinatıllardı. (BTGAİ-70/4); sāyi misir, u misirleri de
kıyinatınan...(BTGAİ-76/20); anam bi yere **gittinen**
amıcamın kıarsı, sūdanam emzirimiş.(BTGAİ-104/100);
andarTlar **bastinen** ülemiş...(BTGAİ-5/137); **üttünen** dirmen
vārdı, dirmende su dirmeninde ütüz unnarı. (BTGAİ-34/7); bi
çöcüm tuğtur **geldien**, baqayım dedi. (BTGAİ-98/9); hemen
geldien arabalan bizi aldılar, götördüler.(BTGAİ-3/67);
kırumağ hālne **geldien** bi ulurdu, kıalbırdan geçiridik.
(BTGAİ-35/67); aqşam **olduan** hayvannar eve gelir.(BTGAİ-
27/126); biri ters **dōndünen** eşini kıybetirmişin deye
üledi.(BTGAİ-109/14); bulğarler güzel kızları **gördünen**
alırdılar.(BTGAİ-31/89); kıara kedi **geştien** güyā evin içinde
ölüm olurmuş.(BTGAİ-109/10); ben de alıyum ama aşā **gittien**
ben dedim fasulleleri bıraqacım abla dedim. (BTGAİ-33/27)

Sonuç

1. Bölgede yaptığımız derlemelerden hareketle kullanılan zarf-fiiller 9 ana grupta toplanmış olup bu ekler şu şekildedir; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA$; $-DlkÇA$; $-(y)ARAK$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn$; $-DI(n)An$.

2. Tespit ettiğimiz bu ana grupların varyantlaşma ile ortaya çıkan toplam 18 şekli bölge ağzında zarf-fiil olarak kullanılmaktadır; $-(y)A / -(y)I$; $-(y)IncA / -IncAsI$; $-DlkÇA / -dlkÇAsI$; $-(y)ARAK / -(y)ALAK / -(y)ArAktAn / -(y)ALAktAn$; $-(I)p$; $-mAdAn$; $-kAn / -kA / -kAnA$; $-kA(y)dIn$; $-kAsInA$; $-DI(n)An$.

3. Ölçünlü dilde kullanılan ve ünlü uyumuna uymayan iken zarf- fiilinin Anadolu ağzlarının hemen hemen tamamında kullanılan –kan şekli bölge ağzlarında da çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

4. Batı Trakya ağzları olmak üzere bazı Türkiye Türkçesi ağzlarında ekin kısa $-ka/-ke$ şekillerine rastlanmaktadır. Düzenli olmamakla birlikte, hemen bütün Trakya ağzlarında zarf-fiil ekinin kısa $-ka/-ke$ şekilleri kullanılmakta ve bölge ağzlarının belirleyici özellikleri arasında sayılmaktadır.

5. Türkiye Türkçesi ağzlarında (i)-ken zarf-fiil ekinin sonuna düz-geniş bir ünlü (+a/+e) eklenerek oluşturulan $-kana/-kene$ şekilleri, kısa şekillere göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Genişletilmiş $-kana/-kene$ biçim birimleri, kısa

şekillerin görüldüğü bölgelerin yanı sıra diğer bazı ağızlarda da görülmektedir. Ünlü uyumuna giren bu özel şekiller, başta Trakya ağızları olmak üzere Anadolu ve Kıbrıs ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Batı Trakya ağızları bu kullanım açısından oldukça zenginlik arz etmektedir.

6. Anadolu ağızlarında kullanılan zarf-fiil ekinin -kasına/-kesine şekli, bölge ağzında bir köyde (Üntüren) karşımıza çıkmıştır.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Çelik, Y. (2019). *Ankara Ağızlarında Zarf-Fiil Cümleleri* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Deniz-Yılmaz, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, M. (1962). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.
- Gencan, T. N. (1983). *Dilbilgisi*, İstanbul: Kanaat Yay.
- Günşen, A. (2008). Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler, *Turkish Studies (Türkiye*

Dışındaki Türkler Dosyası), International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/3, 9, 402-470, www.turkishstudies.net.

Karahan, L. (2011). Türk Dili Üzerine İncelemeler, içinde, *Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1966a). Türkçedeki –arak/-erek Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine’ Reşit Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Korkmaz, Z. (1966b). Türkçede –Madan, -Meden, -Madın, -Medin Zarf –Fiil Ekinin Yapısı Üzerine, *Türkoloji Dergisi*, Cilt 2, 297.

Korkmaz, Z. (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.1, Ankara: TDK. Yayınları.

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.

Kurt, P. (2006). *Zarf-Fiillerin Anlam Farklılıklarının Kavratılması* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi

Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı,
İstanbul.

Meninski, F. (1680). *Grammatica Turcica*, Viyana.

Özden, M. (2016). *Batı-Trakya Gümülcine Ağız İncelemesi*
(*Ses ve Şekil Bilgisi- Metinler- Söz Varlığı*), Trakya
Üniversitesi Yayınları. Yayın No:180.